

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

Millî Mücadele sırasında bir arada hareket eden aydınlar arasında ülkenin kurtarılmasının ve **Lozan Antlaşması**'nin imzalanmasından sonra görüş ayrılıkları daha da belirginleşmeye başladı. Bu ayrılık Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı **Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu** mensupları arasında yaşandı. Özellikle **Saltanatın kaldırılması**, Lozan Antlaşması'nın imzalanması, Cumhuriyet'in ilan edilmesi Mustafa Kemal Paşa ile eski silah arkadaşlarının aralarının açılmasına yol açtı. **Rauf Bey**'in Cumhuriyet'in ilan biçimine karşı çıkması onun ayrı bir parti kuracağı şeklinde yorumlandı. **Halk Partisi** ise 22 Kasım 1923'te yaptığı toplantıda bu konuyu ele aldı. **İsmet Paşa** ile Rauf Bey arasında şiddetli tartışmalar oldu. Rauf Bey "Mutlaka muhalif parti yapmamızı istiyorsunuz. Yapmayacağım. Hüküm sizindir. Vicdan benimdir. Beni partiden atarsanız izin alıp giderim" diyerek toplantıyı terk etti. **Kâzım Karabekir** Paşa'nın da "Cumhuriyet yanlısıyım fakat şahsî saltanat karşıtıyım" biçimindeki sözleri günlerce gazetelere konu oldu. Fakat Meclis'te bazı olumsuz davranışlarla karşılaşıldı. Basında ise bir hesaplaşma başlamıştı. Özellikle Rauf, **Refet**, **Adnan Bey**'lere yönelik eleştiriler dikkati çekiyordu. Karabekir ve **Ali Fuat** Paşa Ordu Müfettişi oldukları için eleştiri içinde yer almıyorlardı. 3 Mart 1924'te **Hilafetin kaldırılması** ve Osmanlı soyundan gelen kişilerin yurt dışına gönderilmesi de tepkilere yol açtı. Özellikle Kâzım Karabekir Paşa İstanbul milletvekili olarak kendisine haber verilmeden böyle bir işin yapılmasına kırılmıştı. Yeni Türkiye'nin temel yapısını belirleyen ve Cumhurbaşkanı'na geniş yetkiler veren **Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa)** (20 Nisan 1924) da görüş ayrılıklarının oluşmasında etkili oldu. 1924 Eylül'ünde İstanbul'da Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Rauf ve **İsmail Canbolat** Bey'ler bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda Ali Fuat ve Kâzım Karabekir Paşalar ordudan ayrılmayı düşündüklerini söyledi. 26 Ekim de Kâzım Karabekir Paşa I. Ordu Müfettişliğinden, 30 Ekim 1924 de Ali Fuat Paşa' da II. Ordu Müfettişliğinden ayrıldı. Orduda görevli olan kimi Paşaların da istifa ederek Meclis'e gelmesi Meclis'teki muhalefeti yüreklendirdi. İmar ve İskân Vekâleti hakkında verilen soru önergesi, gensoruya çevrildi ve büyük tartışmalara neden oldu. Bu tartışmalar adeta Mecliste ikinci bir partinin doğum sancılarıydı. Nitekim çok geçmeden Rauf Bey, Refet Bey ve Dr. Adnan Adıvar Bey 9 Kasım 1924'te Halk Partisi'nden istifa etti. Bunu diğerleri izledi. Halk Partisi'nden istifa eden milletvekilleri sık sık toplantılar yaparak yeni parti konusunda görüş alışverişinde bulundular. Yeni partinin 1- Demokrat 2-Yenilikçi 3-Yapılan ve yapılacak inkılâplara taraftar olması görüşü benimsendi. Muhafazakârların partiye alınmaması düşünülürdü. Ancak parti kurulduktan sonra bu düşünce uygulanamadı. Rejim karşıtları bu partiye girdiler. 17 Kasım 1924'te partinin programı, nizamnamesi ve beyannamesi bir dilekçeyle birlikte Ali Fuat Paşa tarafından İçişleri Vekili **Recep Bey**'e verilerek yeni parti Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla resmiyet kazandı. 27 Kasım'da yaptığı toplantıda Fırka Başkanlığına Kâzım Karabekir Paşa, Başkan Yardımcılığına Dr. Adnan Adıvar ve Hüseyin Rauf Bey, Genel Sekreterliğe de Ali Fuat Paşa getirildi. Partinin Beyannamesi'nde; özetle aşağıdaki görüşlere yer veriliyordu. Bağımsızlığı kendi azim ve iradesiyle kazandıktan sonra kendi yazgısını kendi çizen ulusun bu yolda yürümesini kolaylaştırmak için Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Milletten seçtiği vekiller hem kanun yapıyor hem de bu kanunu uyguluyor. Yalnız uygulama görevini Hükümet adı verilen Meclisten ayrılan bir grup yapıyor. Bu da iyi sonuçlar vermiyor. İyi sonuç almanın yolu Fırkaların oluşturulmasıdır. Kurulacak Fırka, genel hürriyet taraftarı olacak, bireysel hürriyeti her alanda mukaddes sayacak, "irticai" hareketlere karşı olacak, bireysel yeteneklerin geliştirilmesine imkân tanıyacak, bilim, teknoloji ve sanat noktalarından memleketi ileri götürmeye çalışacak, dar fırkacılığa karşı çıkacak, yasaları ülkenin ihtiyaçlarına göre yeniden gözden geçirecek, ülkedeki iç huzuru koruyacaktır. Tahakkümlere şiddetle karşı çıkacak ne kişisel ne de birkaç kişinin tahakkümüne (oligarşisine) izin vermeyecektir, deniliyordu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası; İngiltere'deki Muhafazakâr Parti ile Fransa'daki Radikal Sosyalist Parti programlarından esinlenerek

58 maddeden oluşan bir program hazırladı. Bu programı hazırlarken temel dayanak olarak liberalizm ve demokrasi alındı Hürriyetperverliği; Liberalizm, Halkın hâkimiyetini de demokrasi olarak algıladı. Fırka Programında özetle şu noktalara dikkat çekildi: Türkiye Devleti; halk hâkimiyetine dayanan bir Cumhuriyet'tir. Hürriyetperverlik (Liberalizm), halkın hâkimiyeti (Demokrasi) partinin temel anlayışıdır. Yasa çıkarımına halkın ihtiyaçları, menfaatleri, eğilimleri, çağın gereği, adalet ilkeleri yön verecektir. Teşkilatı Esasiye Kanunu, milletten açık yetki alınmadıkça değiştirilmeyecektir. Parti, düşünce ve dini inançlara saygılıdır. Milletvekili seçiminde tek dereceli seçim yöntemi uygulanacaktır. Cumhurbaşkanı seçilen kişinin milletvekilliği sıfatı düşecektir. Yönetimde merkez dışıcılık benimsenecektir. Hükümete ait çiftlikler, araziler, yersiz yurtsuz köylülere verilecektir. Zirai, ticari, sanayi üreticileri arasında meslek teşkilatları kurulacaktır. Ülke kendi zirai ürünleriyle yaşayabilecek hale getirilecektir. Ürünün pazara kolayca ulaşması sağlanacaktır. İç ve dış ticaretin serbestçe gelişmesine imkân sağlanacaktır. Gümrük vergileri indirilecektir. Küçük sanat sahiplerini daha da geliştirmek için üretim kooperatifleri kurulacaktır. Sermaye ile emek dengede tutulacaktır. İşçinin kâra ortak olmasını sağlayacağız. Bunu yasa ile değil ikna ile yapacağız. Eğitimde birlik esas olacaktır. Milli bir eğitim verilecektir. İlkokulların yönetimi yörelerine bırakılacaktır. Fırka, diktatörlüğe, kişisel özgürlüklerin sınırlandırılmasına karşıdır. Liberal bir dış politika izlenmesini ister. 22 Kasım 1924'e kadar Halk Fırkası'ndan 32 kişi istifa etti. Bunun 4'ü bağımsız kaldı, 28 kişi TPCP'ye katıldı. Fırkaya I. Dönemde milletvekili olan II. grupçular da katıldı. Örneğin Hüseyin Avni, Selahatin, Ömer Lütfü Bey. İttihatçı olanlardan kimileri de bu fırkaya girdi. İstiklal, Son Telgraf, Tevhidi Efkâr ve Vatan gazeteleri Fırkayı destekledi. Fırkanın ilk şubesi Urfa'da açıldı. Onu Sivas, İstanbul, Ordu, Trabzon izledi. Ancak Aralık 1924 sonlarında sadece Sivas'ta teşkilat tamamlanmıştı. Partinin İstanbul temsilciliğine Vasıf Bey getirildi. Özellikle Doğu vilayetlerinde partiye karşı büyük bir ilgi oluştu. Atatürk de bu girişimi olumlu bulmuştur. Times Gazetesi'nin sorularına verdiği yanıtta; "ulus egemenliğine dayanan ve özellikle cumhuriyet esaslarına sahip bulunan ülkelerde siyasi partilerin varlığı doğaldır, Türkiye Cumhuriyetinde de birbirini denetleyecek partilerin doğacağına şüphe yoktur" diyerek bu düşüncesini açıkça ortaya koymuştur. Hükümete tepki olarak Doğan Fırka, Mecliste hararetli bir tartışma ortamı yarattı. 21 Kasım 1924'te İsmet Paşa İstanbul'da sıkıyönetim ilanı edilmesini istedi. Fırka, bu isteğe karşı çıktı. Meclis kabul etmedi. Bunun üzerine İsmet Paşa istifa etti. Yerine Ali Fethi Bey Hükümeti kuruldu (27 Kasım 1924). 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait isyanı çıkınca Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da hükümetçe alınan önlemleri destekledi. Ancak rejimi korumak üzere getirilmesi istenen olağanüstü önlemlere karşı çıktı. İsyani büyük bir tehlike addetmeyen, yöresel bir hareket olarak niteleyen Fethi Bey'in istifası üzerine tekrar İsmet Paşa başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. İsmet Paşa sadece olayları bastırmak için değil, tüm ülkede çıkabilecek olayları önleyebilmek amacıyla en çabuk ve en etkin özel önlemler alınacağını belirtti. 4 Mart 1925'te Takriri Sükûn Kanunu'nu çıkardı (bkz. Takrir-i Sükûn Kanunu) Ankara'da ve isyan bölgesinde olmak üzere iki İstiklal Mahkemesi'nin kurulmasını istedi. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu isteği benimsedi. İsyani bölgesi İstiklâl Mahkemesi görev alanı içindeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın şubelerini kapattı. Ankara ve İstanbul şubeleri arandı. Ankara İstiklal Mahkemesi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın irticai çalışmalarda bulunduğunu hükümete ilettili. Din ve dince kutsal sayılan değerlerin politikaya araç edildiğini gören Hükümet, 3 Haziran 1925'te TPCP'nin kapatılmasını kararlaştırdı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla, çok iyi niyetle başlanılmış olan çok partili yaşam da daha gelişmeden bitmiş oldu.

İzzet ÖZTOPRAK

KAYNAKÇA

CEBESOY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar II**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1960.

Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler**, İstanbul 1952.

TURAN, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi, 3. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995.

YEŞİL, Ahmet, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Cedit Neşriyatı, Ankara 2002.

YURDSEVER ATEŞ, Nevin, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Der Yayınları, İstanbul 1998.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, Çev. Gül Çağalı Güven, Bağlam Yayınları, İstanbul 1992.

22/07/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/terakkiperver-cumhuriyet-firkasi/?pdf=3335> adresinden erişilmiştir